

INDLEDNING

Lejrengnen og området omkring Ledreborg Slot hører til blandt de klassiske danske kulturlandskaber. Det kuperede terræn med de markante og talrige gravhøje fra stenalder og bronzealder danner en enestående helhed, der til alle tider synes at have gjort indtryk på den besøgende. Som en af de franske revolutionshelte, general de Miranda, skrev om Lejre i sin dagbog i 1788: *"Hele engnen her er spækket med grave, stensætninger og lignende monumenter, som angiver, at stedet har været berømt i forne tider og som stadig giver det et ærverdigt og højtideligt præg...?"*

Landskabet ved Ledreborg før golfbanen. Foto Flemming G. Rasmussen.

Ledreborg ligger midt i denne herlighed, og i 1973 blev slottet og landskabet omkring det fredet, blandt andet med det formål at bevare det unikke herregårdsmiljø. Fredningsdokumentet åbnede mulighed for anlæggelse af en golfbane, og i 2005 udarbejdede Lejre Kommune en lokalplan for et ca. 125 ha. stort område ved Ledreborg Slot. Selskabet Ledreborg Palace Golf A/S var bygherre med fir-

Klar til at begynde udgravningerne ROM 2290 Ledreborg Golfbane 20. juni 2005, hul 15.

Pælen med blå top afgrænser udgravningsfeltet ved hul 14.

maet LM Eriksson som hovedentreprenør. Roskilde Museum havde indgået en aftale med golf-selskabet om prøveundersøgelser på udvalgte dele af baneforløbet, men anlægsarbejdet tog imidlertid et langt større omfang end oprindeligt oplyst, og på store områder blev jorden afgravede uden forudgående prøvegravninger. Ved besigtigelse blev det konstateret, at der overalt i de afgravede arealer lå fortidsminder, der enten var destrueret eller berørt af jordarbejderne. Med hjemmel i museumsloven standsede Kulturarvsstyrelsen efter samråd med museet anlægsarbejdet i 30 områder, hvor der konstateredes berørte oldtidsanlæg, som skulle undersøges nærmere.

Udgravningerne fandt sted fra september 2005 til september 2006 i henhold til museumslovens bestemmelser og blev bekostet af bygherre.

Et udgravningshold på op til 16 personer deltog, og der blev, bortset fra perioder med hård frost i januar/februar 2006, arbejdet kontinuerligt efter en med bygherre aftalt plan. Således blev udgravningsfelterne undersøgt i en rækkefølge og takt, der muliggjorde, at anlægsarbejdet kunne foretages uden unødige forsinkelser forårsaget af de arkæologiske nødudgravninger.

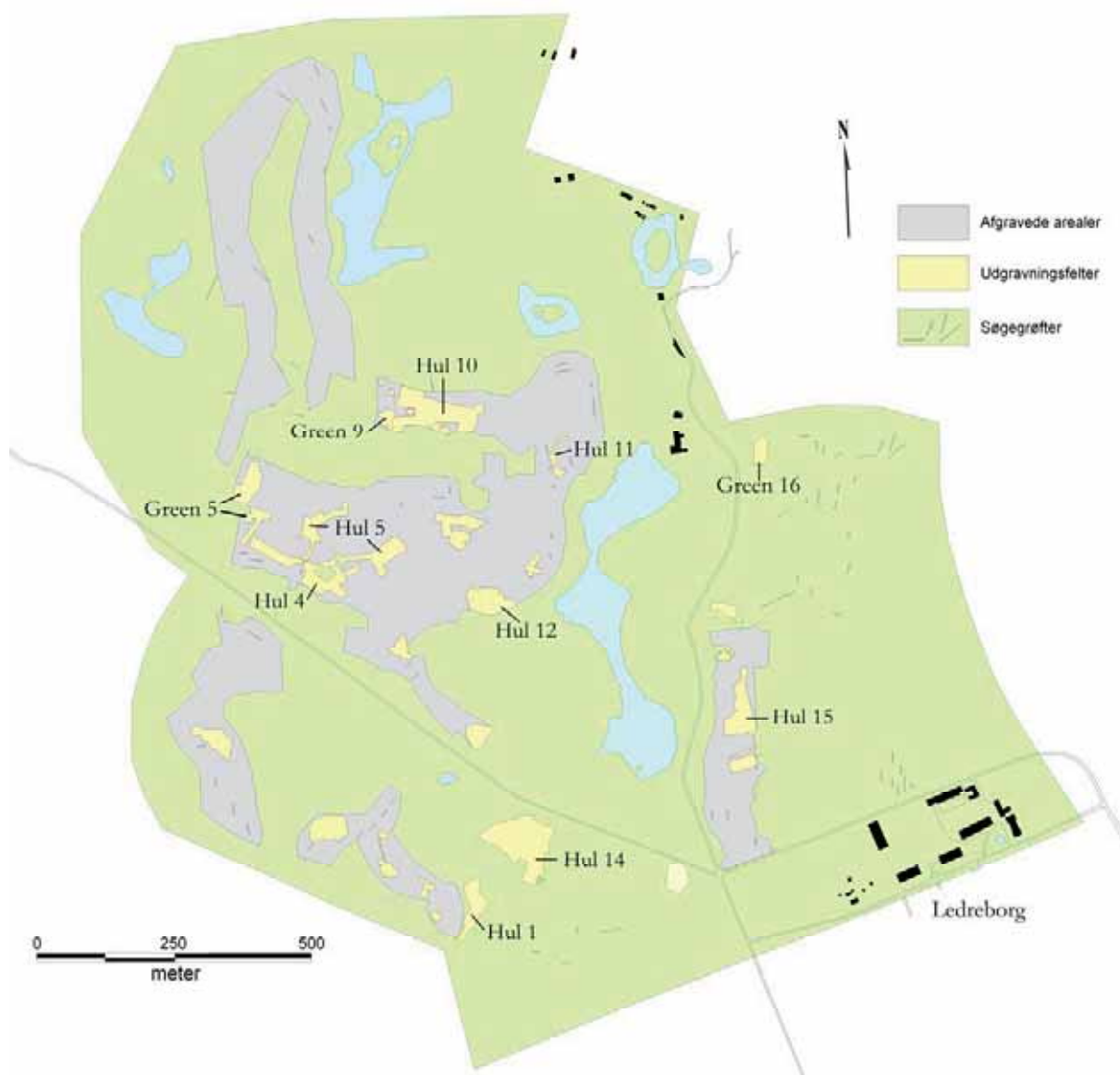
Vintergravning ved hul 12.

For at få et indtryk af karakteren af fortidsminderne på arealerne uden for de udpegede udgravningsfelter blev der her registreret og udgravet et mindre antal fortidsminder.

Jordflytningerne blev foretaget på arealer, der i alt udgjorde ca. 400.000 m², mens de udgravningsfelter, hvor der blev foretaget regulære undersøgelser, tilsammen dækkede et område på ca. 60.000 m². Således er 15 % af det samlede areal blevet udgravet systematisk, og selv på disse felter var en stor del af fortidsminderne beskadiget af anlægsarbejdet.

Dette var således vilkårene for museets store udgravningskampagne, og det er på den baggrund de videnskabelige resultater skal vurderes.

Det er ikke udsædvanligt, at der under så omfattende en undersøgelse som denne ved Ledreborg dukker fund op, der repræsenterer flere perioder i de mere end 10.000 år, der har boet mennesker i Danmark. Nedenfor vil enkelte fund fra stenalderen blive omtalt, men hovedvægten vil blive lagt på perioden 1000 f. Kr. til Kr. f., et tidsrum der i arkæologiske termer kaldes

yngre bronzealder og førromersk jernalder. Hertil kommer fund fra senere perioder i jernalderen og ikke mindst tomten af en stor gård fra middelalder og renæssance fra det 13./14. århundrede til det 17. århundrede.

Der blev, omstændighederne til trods, opnået væsentlige resultater også set i et bredere perspektiv. Det er disse, der først og fremmest - i kronologisk orden - skal berettes om i det følgende. Men først landskabet.

LANDSKABET

”Dødislandskab” kaldes den terrænform, der omgiver Ledreborg Slot. Den lidt dystre betegnelse dækker i virkeligheden over en af de mest charmerende og maleriske landskabstyper, her i landet. Da isen for sidste gang smeltede bort for ca. 12.000 år siden fra det område, der senere skulle blive Danmark, efterlod den nogle steder isolerede formationer af is (deraf navnet dødis), der først senere smeltede og dermed dannede et landskab med søer omgivet af stejle bakker og markante smeltevandsdale med stærkt afvekslende aflejringer af sand, ler og moræne. Således også ved Ledreborg, hvor en del af smeltevandet løb mod øst ned over den skrånende flade mod Gl. Lejre og Lejre Å, der ledte vandmasserne videre mod nord ud i Roskilde Fjord. Nogle steder har smeltevandet eroderet sig ned i denne flade, og der er opstået smeltevandsdale, hvoraf den mest markante er Herthadalen.

Efter istiden skete en forholdsvis hurtig tilgroning af de fleste kær og småsøer. Knap Sø har fået sit udseende, da man i 1700-tallet foretog en opstemning i forbindelse med anlæggelse af en karpedam. Føjer man hertil skovbryn og et ikke ringe antal fredede gravhøje, har man billedet af landskabet omkring Ledreborg.

Hvor meget dette landskab end tiltaler nutidens naturopfattelse, så har det ikke en topografi, der udgør det mest oplagte bosættelsesområde for oldtidens bønder. Dertil har terrænet været for vanskeligt at opdyrke med datidens teknologi, og boniteten på disse jorde er heller ikke stor. Omvendt viser fundene, at området har været udnyttet gennem de mange årtusinder.

JÆGERNE

Efter istiden tog planter, dyr og mennesket hurtigt landskabet i besiddelse, og det er de flygtige spor efter disse, de første jægere, der er registreret som de ældste fund på udgravningen. Ikke som egentlige bopladser med alt hvad dertil hører af værktøj, redskaber og affald fra måltider, men blot som fund af pilespidser af flint, der blev fundet enkeltvis på adskillige udgravningsfelter. Antallet af pilespidser må oprindeligt have været langt højere end den håndfuld, der blev fundet, og dateringen viser, at de er ”tabt” over en periode på flere tusinde år (ca. 6. årtusinde til

3. årtusinde f. Kr.). De repræsenterer således ikke en enkelt begivenhed, men skal snarere tages som udtryk for en bestemt aktivitet, der er foregået på de skovklædte bakker, nemlig jagt. Slægtens eller stammens overlevelse var afhængig af jagtudbyttet, her har urskovens store pattedyr som urokse og kronhjort spillet en væsentlig rolle i forsyningen af føde. De kraftigste af pilespidserne kan have været specielt fremstillet til det formål at nedlægge de store kødrige byttedyr, men ikke alle ramte deres mål og gik tabt for først at blive fundet i en tid, hvor der ganske vist stadig drives jagt på de samme bakker, men nu med helt andre våben.

Pilespidser af flint, kaldet tvær- og skævpile, de kraftigste må have været benyttet til at nedlægge urskovens store byttedyr. Stenalder ca. 6.000 – 2.400 f. Kr.

DE FØRSTE BØNDER

Omkring 3.900 f. Kr. fandt en af de store ændringer i vor kulturhistorie sted: jægerne blev bønder. I landskabet giver det sig synligt udtryk i form af de store stenbyggede grave: dysser og jættestuer, som også Lejreegnen er så rig på. Under udgravningerne blev der konstateret sporadiske spor fra denne periode som løsfund og enkelte jordfaste anlæg, med først og fremmest keramik og flintaffald fra produktion af redskaber.

Et af udgravningens få gravfund stammer fra den seneste del af stenalderen omkring 2.000 f. Kr. Graven var udformet som en 4,5 meter lang og 2,5 meter bred stendynge bestående af større og mindre marksten. En del af gravkonstruktionen var blevet ødelagt, men under stentæppet fremkom en elegant 24 cm lang flintdolk. Den er fremstillet ved en særlig teknik kaldet fladehugning, der bevirker, at man har kunnet opnå en ganske tynd dolkklinge. De danske flintdolke

opfattes som efterligninger af europæiske kobber- og bronzedolke og har været mandens statussymbol. Der kan derfor heller ikke være tvivl om, selv om der ikke fandtes skeletter, at der er tale om en mandsgrav.

Stendyngegrav fra yngre stenalder ca. 2.000 f. Kr. (Hul 10).

Den fladehuggede flintdolk, 24 cm lang, har været et værdighedstegn båret af fremtrædende mænd. Gravfund fra yngre stenalder, ca. 2000 f. Kr. (Hul 10).

GRAVHØJE

Den efterfølgende periode, ældre bronzealder (1.700 – 1.000 f. Kr.), har ikke fundmæssigt givet sig til kende under udgravningerne, hvilket man ellers godt kunne forvente, for området har været udnyttet, hvilket de mange fredede gravhøje vidner om. Måske har man på dette tidspunkt alene forbeholdt overdrevslandet til de døde og anlagt gårde og bebyggelser andetsteds.

BRÆNDTE STEN OG KERAMIK

Det er heller ikke almindelige bopladsaktiviteter, der præger de forhistoriske levn i det 1. årtusinde før Kr. (yngre bronzealder og førromersk jernalder), som er den periode, hvor langt de fleste fund og anlæg hører hjemme. Det overraskende er hverken karakteren af anlæggene eller de fund, der blev gjort i forbindelse med udgravningen af dem. Det, der virkelig kom bag på udgraverne, og som gør Ledreborgfundet til noget særligt, er, at disse anlægstyper fandtes overalt i området og i et ganske overvældende antal. Der er grundlæggende blot tale om variationer over to anlægstyper: kogestensgruber og deponeringsgruber.

På stort set alle udgravningsfelterne blev der fundet deponeringsgruber og kogestensgruber og -grøfter, sidstnævnte i hundredvis. I nogle tilfælde lå de spredt i terrænet, i andre synes der at væ-

Fredet gravhøj på Ledreborg Golfbane.

re tale om en vis systematik. I det følgende vil udgravningsresultaterne fra nogle af disse udgravningsfelter blive omtalt.

GREEN 9 OG HUL 10

I det område, hvor green 9 og hul 10 i dag er anlagt, består undergrunden hovedsagelig af fine sandaflejringer, og terrænet forløber jævnt på den ca. 8000 m² store udgravningsflade. Her ligger kogestensgruberne og -grøfterne tilsyneladende planløst spredt på fladen. Stort set alle typer er repræsenteret lige fra gruber pakket med skørbrændte sten til anlæg, hvor der blot er ganske lidt brændt materiale. Det er værd at bemærke, hvorledes disse nedgravninger aldrig, eller kun yderst sjældent, er gravet ned oven i hinanden. Kogestensgruber og -grøfter er stort set fundtomme, og det er derfor ikke muligt at datere de enkelte anlæg ud fra oldsagsinventaret.

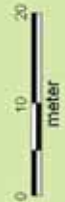
Naturvidenskabelige dateringer f.eks. c-14 (kulstof 14) vil kunne afsløre, om gruberne er anlagt over en længere periode på 100 år eller mere. Umiddelbart kan det således være vanskeligt at afgøre om kogestensanlæggene repræsenterer en enkelt begivenhed, eller om de, hvad der forekommer mest sandsynligt, er udtryk for et længere begivenhedsforløb.

Deponeringsgruberne på dette udgravningsfelt kunne ligge enkeltvis, men sås oftest i sammenhængende formationer. Oldsagerne fandtes som regel i form af dele af lerkar, og hvor bevaringsforholdene tillod det også et betydeligt antal dyreknogler. Det er ligeledes vanskeligt at udtale sig om samtidigheden, idet også deponeringsgruberne i de fleste tilfælde respekterede hinanden. Mest sandsynligt er, at der her, som for kogestensanlæggenes vedkommende, er tale om tilbagevendende begivenheder eller processer, der er blevet foretaget efter faste mønstre, og at

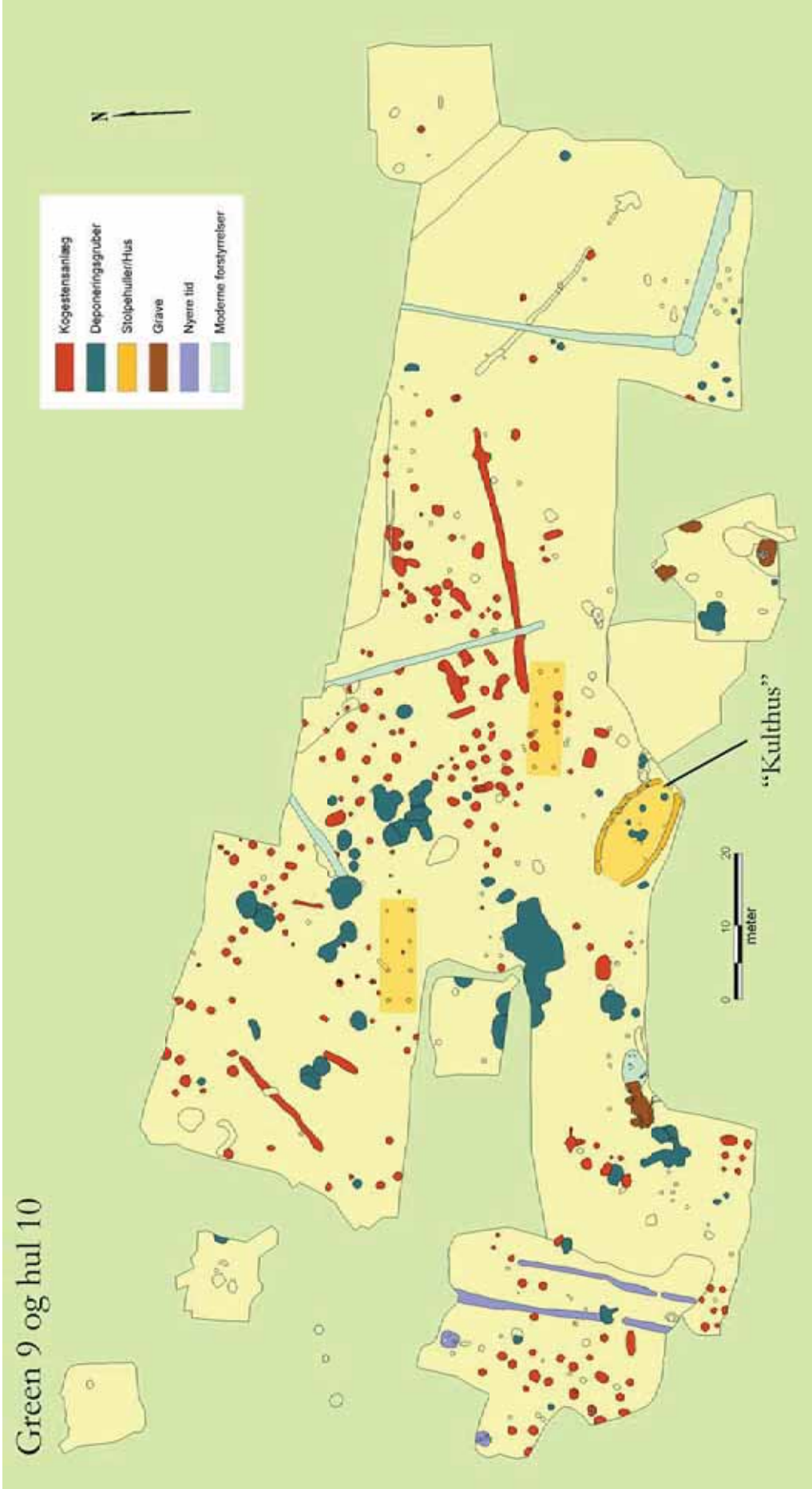

To kogestensgruber med fyld bestående af især af varmesprængte sten, sod og trækul (øverst og i midten). Deponeringsgrube, ca. 1,5 meter dyb. Fundene blev især gjort i de mørke lag, der i dette tilfælde ses nederst på profilet (nederst). Målestokken er 40 cm lang.

Green 9 og hul 10

“Kulthus”

Stridøkse af bjergart, 11 cm lang, fundet i kogestensgrube, yngre bronzealder 1000-500 f. Kr.. (Hul 10).

Stolpehul til bygning, i snittet ses bund af lerkar. (Hul 10).

begge anlægstyper har indgået i disse.

Med til fundbilledet på hul 10 hører tomterne af to bygninger, hvor blot de tagbærende stolper er bevaret. De to huse synes ikke i nævneværdig grad at være forstyrret af andre anlæg, og i et af husenes stolpehuller fandtes dele af lerkar nedsat, der kan være samtidig med fundene fra deponeringsgruberne. Hvorvidt husene har været til almindelig beboelse, eller om de har tjent andre formål, måske som kultbygninger i forbindelse med kogestensanlægge og gruberne, kan ikke afgøres. En sådan tolkning synes dog at være en oplagt mulighed for en tredje ”bygning”. Den fremstod i overfladen som to godt 15 m lange buede grøfteforløb. Om de har været vægge i en overdækket konstruktion, eller om der er tale om et indhegnet område, vides ikke, men formen er ganske udsædvanlig, og den kan markere et særligt område, der har fungeret som kultsted. Kogestensanlæg og deponeringsgruber respekterer anlægget, i hvis midte der sås en ned-

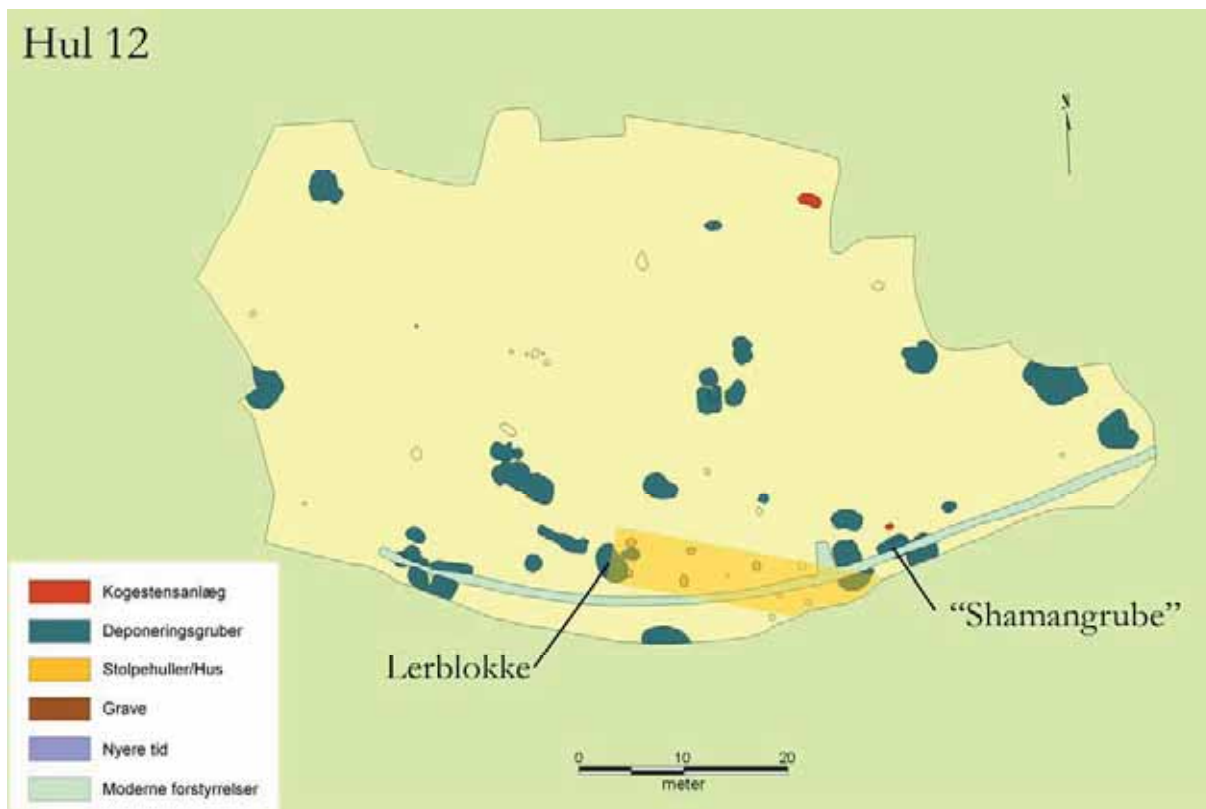
Hul 10 under udgravning. I forgrunden ses to krumme væggrøfter, formodentlig til et kulthus.

gravning. Bortset fra lidt trækul var dette anlæg fundtomt og kan således ikke bidrage med oplysninger om de funktioner, der har været knyttet til brugen af den krumvæggede konstruktion.

HUL 12

Hul 12 ligger i et nord/sydligt forløb langs Knap Sø. Her havde anlægsarbejderne taget et omfang, der ikke var til fordel for fortidsminderne, og det er næppe et fyldestgørende fundbillede, der fremgår af plantegningerne. Således synes kogestensanlæggene at være stærkt underrepræsenteret. Deponeringsgruberne, der som regel er dybere nedgravet, og derfor optræder mere talrigt, har givet væsentlige informationer. Det gælder ikke mindst faunamaterialet, hvor den lerede og kalkholdige moræne bød på gode bevaringsforhold. Knogler fra husdyr var i stort antal deponeret i flere af gruberne. Især knogler fra får/ged og svin er talrige, men også ko og hest er repræsenteret. Det øvrige genstandsmateriale er rigt og varieret, særlig to anlæg skiller sig i denne forbindelse ud.

Det ene indeholdt, udover en velbevaret skål, resterne af mindst tre store firkantede blokke af brændt ler. De er ornamenterede på oversiden og på nogle af smalsiderne med stregbunder, der danner geometriske mønstre, også nogle små cirkulære fordybninger i overfladen indgår i decorationen. Sådanne fund er kendt fra andre udgravninger, men ikke i samme størrelse som stykkerne fra Ledreborg. Funktionen af dem er ukendt. Det er blevet foreslået, at de kan indgå i opbygning af husets ildsted, andre har tolket dem som værende dele af et husalter. De lever under

alle omstændigheder op til betegnelsen ”gådefulde lerblokke” og appellerer til fantasien. Det samme gør indholdet af en nærliggende grube. Udover den allestedsnærværende mængde af keramik og dyrknogler bestod fundene af to forarbejdede stykker kronhjortegevir, en tildannet ”kniv” af mellemfodsben fra et stort pattedyr, en tynd cirkulær plade af tak eller ben med ornamenter, et lille lerkar på størrelse med et snapseglass og en lille økseformet amulet. Disse særprægede genstande er nedlagt i samme grube og må derfor være samtidige, men om de har fungeret i sammenhæng, er en anden sag. Det kunne være fristende at tolke dem samlet, som rekvisitter båret og benyttet under kulthandlinger som led i en naturreligion, hvor en præst eller shaman kunne maskere sig i dyreham, her kronhjort, og komme i kontakt med ånderne.

Der blev fundet en enkelt, men stor hustomt med kraftige stolpehuller. Bygningen har været omkring 6 meter bred, længden kendes ikke, da huset forsvandt ind under jordbunkerne og ud af udgravningsfeltet, men den har mindst været 20 meter. Dette hus er yngre end gruben med lerblokkene, men næppe meget, og det må antages at være samtidigt med den yngste del af aktiviteterne på stedet. Heller ikke her kan det afgøres om den enlige hustomt blot har tjent profane formål som beboelse, eller om den også har fungeret som kulthus.

Ornamenteret lerblok, 30 cm lang, førromersk jernalder. 500 – Kr.f. (Hul 12).

Genstande fundet i ”shamangruben”: lille drikkebæger, en økseformet amulet, en ornamenteret benskive, ”kniv” af spaltet mellemfodsben fra stort pattedyr, to stænger af kronhjort. Yngre bronzealder 1000- 500 f. Kr. (Hul 12).

Dyrknogler i grube under udgravning ved hul 12, målestokken er 40 cm lang.

Forårsudgravning ved hul 12, i baggrunden ses Knap Sø og Schweizerhuset.

Som tilfældet var på hul 10, kan aktiviteterne på hul 12 dateres til den sene bronzealder, men her strækker fundene sig også op i den tidligste jernalder 5. årh. f. Kr.

HUL 14

Krydses markvejen (Skottehusvej) syd for hul 12 og 13 ligger teestedet til hul 14 højt i terrænet. Her dækkede udgravningerne et areal på næsten 10.000 m². Dette udgravningsfelt er ligeledes karakteriseret af mange deponeringsgruber, et behersket antal kogestensgruber og blot to hustomter. I denne forbindelse er der grund til at fremhæve anlæg A184.

Det fremstod i overfladen som et stort, nærmest cirkulært kompleks af sammenhængende deponeringsgruber - ca. 15 meter i diameter. Centralt i et område, omgivet af urørt undergrund, sås et mindre anlæg, hvis indhold af brændt lerklining var markant, og stødende op til dette blev der registreret et ca. 75 cm stort standspor efter en sten af betydelig størrelse. Om gruben og stenen har indgået som en del af det samlede kompleks, kan ikke bevises, men placeringen i centrum er påfaldende.

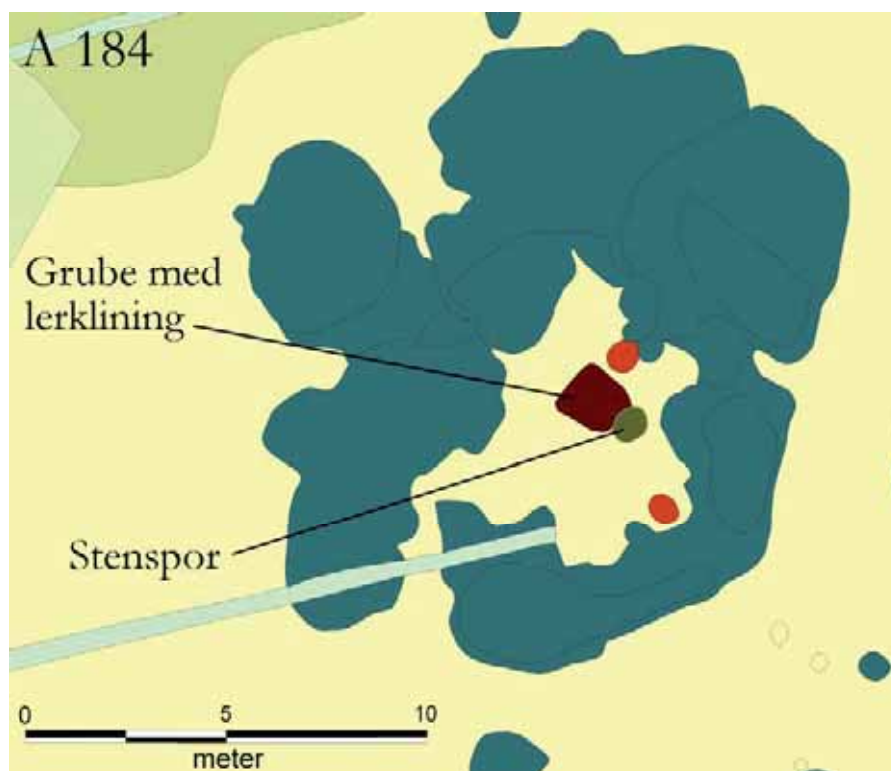
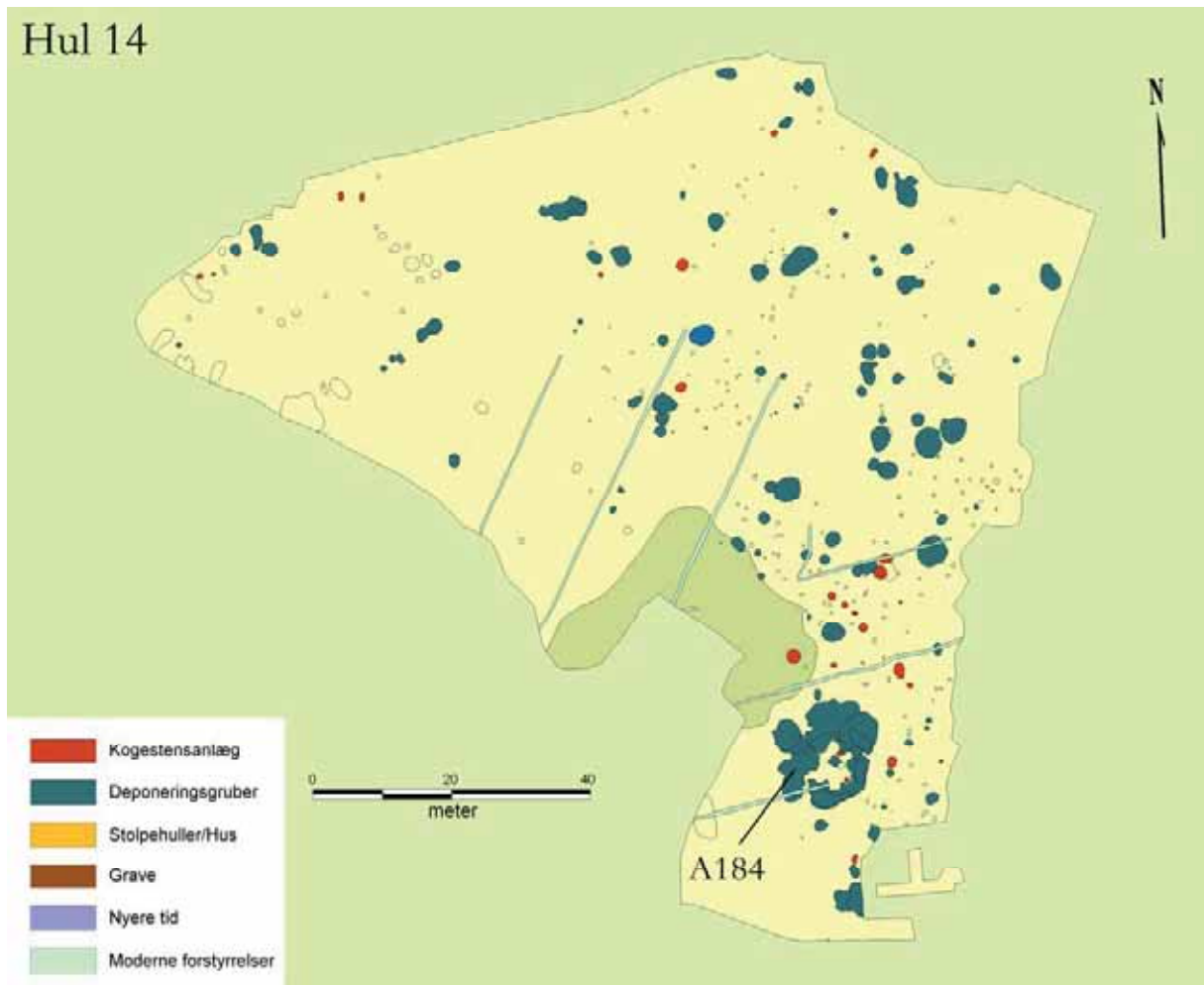

Lerkar deponeret i grube på Ledreborg Golfbane. Yngre bronzealder 1000 – 500 f. Kr.

Sikar. Karret, der er forsynet med huller i siden og uden bund, menes at have været benyttet til osteproduktion. Yngre bronzealder 1000 – 500 f. Kr. (Hul 14).

Hul 14

Skår fra ”bemalet” fad med ornamenteret fane, Yngre bronzealder 1000 – 500 f. Kr. (A184 hul 14).

Fundene fra de omgivende gruber bestod også her af dyrekogler og deponerede lerkar, som i nogle tilfælde var helt usædvanligt udformede. Et eksempel på dette er resterne af to, måske tre store fade eller tallerkener, hvis faner var forsynet med ”plastiske bølgerornamenter”, mens den indvendige lyse flade på et af karrene tilsyneladende er dekoreret med et regelmæssigt mønster af sorte prikker. Også flere af de øvrige lerkar fra A184 er udsædvanlige i både form og kvalitet. A 184 lå på sydkanten af det høje bakke drag, hvor teestedet til hul 14 er anlagt, og hvorfra der er udsigt til en lav udløber ca. 100 meter mod sydvest og feltet på hul 1.

Grubekompleks A184 under afrensning. (Hul 14).

HUL 1

Var der få kogestensgruber på hul 14, var det modsatte tilfældet på det udgravningsfelt, der indgår i baneforløbet til hul 1. Her lå gruberne i lange rækker, den længste bestående af godt 50 anlæg kunne følges på en strækning på omkring 120 meter. De øvrige rækker lå parallelt med denne, men var noget mindre i udstrækningen. Den rygning, på hvis østlige hæld disse gruberrækker er anlagt, fortsætter i sydlig retning og har kurs mod to fredede gravhøje i den nærliggende Røgerup Skov. Det kan dog ikke afgøres, om gruberækkerne fortsætter helt hen til disse høje og dermed er anlagt med den hensigt at skabe forbindelse til forfædrenes gravmonumenter. Depoeringsgruber med keramik og dyreknoget var fraværende på dette felt. Det er derfor fristende at se feltet og de mange gruber ved hul 14 i sammenhæng med rækkerne af kogestensgruber på hul 1.

Udgravning af gruberække ved hul 1.

GREEN 16

Godt en kilometer nord for disse gruberækker registreredes et tilsvarende fænomen, men i mindre målestok, idet udgravningsfeltet ved green 16 dækkede blot 600 m². Her synes flere parallelle rækker at løbe sammen og fortsætte mod henholdsvis vest og sydøst. Utvivlsomt er der tale om en ganske betydelig formation af kogestensgruber, der har dækket et anseeligt område.

Hul 1

EN TOLKNING

Som nævnt er hverken kogestensgruber eller deponeringsgruber med keramik og knogler sjældenheder på arkæologiske udgravninger, men mængden og det store areal, hvorpå disse anlægstyper er fundet, gør Ledreborgfundet til noget særligt. Men hvilken eller hvilke aktiviteter har sat sig så massive spor i landskabet, at man her mere end to tusinde år senere, må forbavses? En forklaring ligger ikke lige for. Både kogestens- og deponeringsgruber findes i bopladsmiljøer og kan afspejle profane dagligdags gøremål. Selv om der er fundet hustomter på Ledreborg, står antallet slet ikke mål med mængden af deponerings- og kogestensgruber, som må repræsentere en langt større befolkningsgruppe end de evt. faste beboere. De ret stereotype fund tyder på, at det er samme aktiviteter, der er foregået gennem mange hundrede år. Om ikke konstant så dog

Udgravningsfelt og afgravede områder ved hul 4.

med jævne mellemrum synes man at være vendt tilbage til samme lokalitet, hvor disse ganske bestemte handlinger er foregået.

Opvarmede sten, dyrekogler og bordtøj i form af keramik kan på det generelle plan lede tanker hen på tilberedning og indtagelse af måltider. En ganske almindelig foreteelse, der dog i visse situationer kan antage rituel karakter. Det er der talrige eksempler på i etnografisk sammenhæng, men også i vor egen kultur kendes dette. Julegildet med dertil hørende ritualer er oplagt at nævne i denne forbindelse.

Man kan forestille sig, at området omkring Ledreborg gennem et årtusind har været samlingssted for en større befolkningsgruppe, der med regelmæssige intervaller har mødtes, måske ved jævndøgn og solhverv, og indtaget rituelle måltider. Det kan være resterne fra disse ceremonier, der afspejles i kogestengruber og de større gruber med kogler og keramik. Man kan samtidig have dyrket en forfædrekult i forbindelse med områdets mange gravhøje, som allerede på dette tidspunkt var flere hundrede år gamle.

HUL 5. EN JERNALDERGÅRD

Træ var enerådende som materiale til husbyggeri i oldtidens Danmark. Den bærende konstruktion bestod af to rækker jordgravede stolper, der delte huset op på langs i tre skibe, heraf navnet det treskibede langhus. Det er sporene fra disse dybt nedgravede og nu borttrådnede stolper, der i dag kan ses som mørkfarvede pletter i den lyse moræne. De fremstår som ens fyldskifter, der parvis og med regelmæssige mellemrum markerer husets omtrentlige dimensioner og oriente-

ring, der næsten uden undtagelse har været øst-vest.

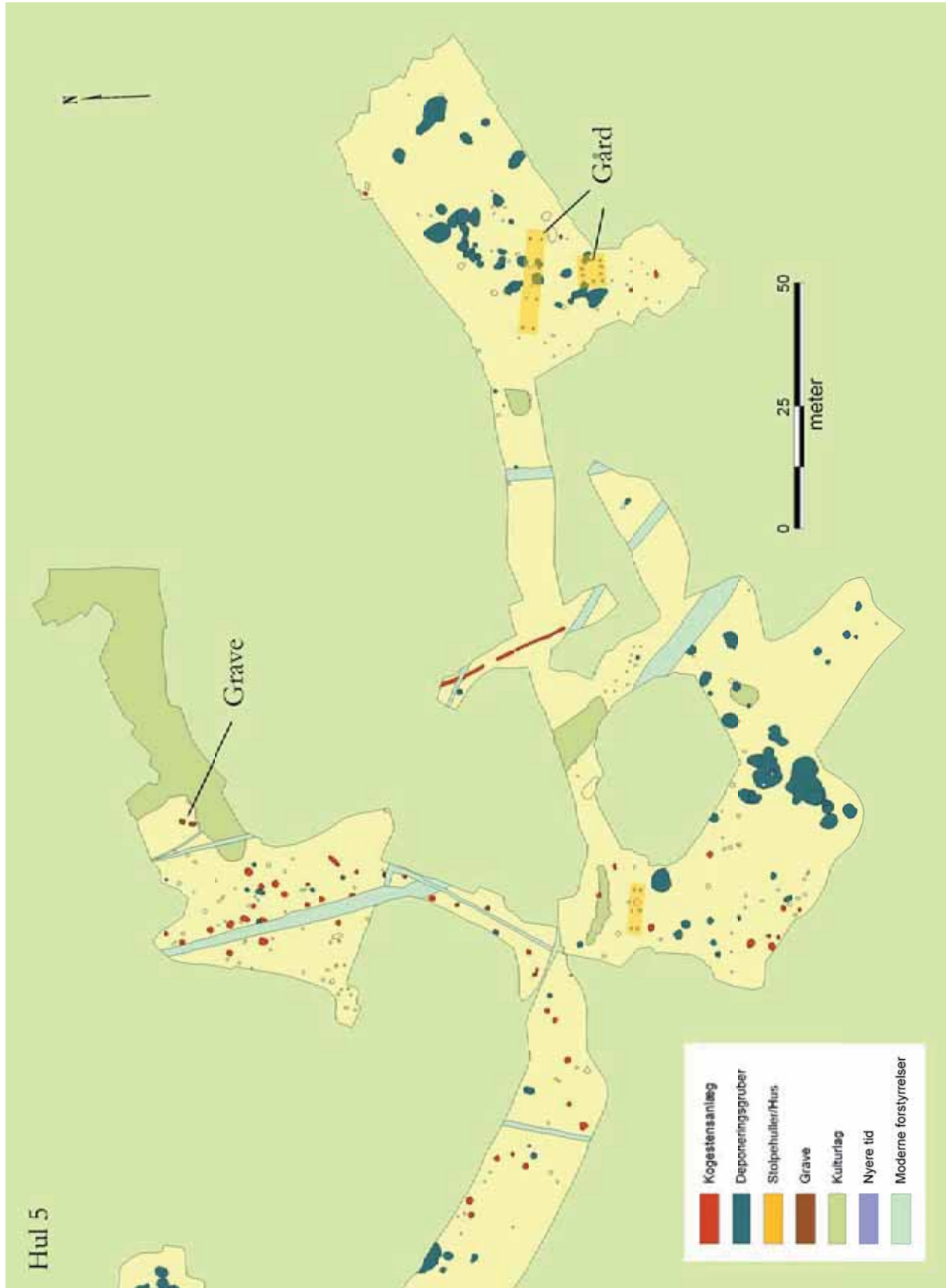
På næsten alle de større udgravningsfelter på Ledreborg blev der fundet hustomter, i reglen blot en enkelt eller to. Det er ofte vanskeligt at datere disse bygninger, da hovedkonstruktionen, er uforandret gennem en meget lang periode, og da daterende fund i stolpehullerne er sjældne. Enkelte af husene kan som nævnt være samtidige med de mange gruber og kogestensformationer, men de fleste kan dateres til den efterfølgende periode i jernalderen, romersk jernalder ca. Kr. f. - 400. I denne periode fremstår det kuperede overdrevslandskab med en spredt bebyggelse bestående af enkeltliggende gårde, der i en eller et par generationer har ligget på samme sted.

Et eksempel på en sådan enkeltgård ses på et af udgravningsfelterne ved hul 5. Hovedhuset har været omkring 20 meter langt og omtrent 5 meter bredt, og fire stolpesæt har båret taget. Hvor indgangene har været placeret, og hvorledes huset har været indrettet, fremgår ikke af de sparsomme rester af hustomten, men fra andre fund vides, at vestenden har været beboelsesdelen, mens en eventuel stald har været placeret i bygningens østende.

Små 10 meter syd for langhuset fandtes resterne af en 5 x 3 m kraftig konstrueret bygning. Den har fungeret som forrådshus eller fadebur, hvor gårdens beboere har opmagasineret og måske også konserveret fødevarer så som tørring af kød til vinterforrådet.

Udgravning ved hul 5. De små biler, såkaldte gatorer blev benyttet til transport af mandskab.

Lerkar under og efter udgravning, gravfund fra romersk jernalder 300-tallet. (Hul 5).

Ca. hundrede meter vest for denne gård blev udgravet to grave (det oprindelige antal kan have været højere), der sås som badekarformede aftegninger i den sandede undergrund. Netop det forhold at gravene er anlagt i sand, hvilket er ganske almindeligt, betyder, at skeletterne af de afdøde ikke er bevaret. Kun i en af gravene var medgivet gravgaver i form af et lille smukt ornamenteret lerkar, der kan dateres til 4. århundrede e. Kr. Som nævnt kan det være vanskeligt nærmere at datere hustomerne fra denne periode, men det er nærliggende at forestille sig, at det er nogle af gårdens beboere, der ligger på den lille gravplads.

GREEN 5. BREGENTVED ELLER UDLEJRE

Green 5 markerer golfbanens afgrænsning mod vest. På den markante bakke og i sækningen nord for denne blev udgravningernes måske mest appellerende fund gjort: resterne af en stor gård fra middelalder og renæssance.

I området, hvor green 5 nu ligger, var der bevaret et kulturlag, der må være dannet gennem det meste af gårdens levetid. Genstandsmaterialet herfra var både rigt og varieret: bordtøj, forskellige jernredskaber, dragtspænder, mønter mv. vidner om en bebyggelse, der fra begyndelsen har haft præg af velstand. Bakken synes at være bebygget engang i 1200-1300-årene. Bortset fra gruber og enkelte stolpehuller registreredes ingen jordfaste levn fra middelalderen, dertil har senere byggeaktivitet i 1500-1600-årene været for intensiv.

Nordligst på bakken var nedgravet en velbevaret kælder på 4,5 x 3,5 meter og en lille meter

Ringspænde og skedebeslag, middelalder. (Green 5).

Stensat kælder med pikstensbrolægning, del af gårdanlæg fra 1600-tallet. (Green 5).

dyb, sat af større marksten i to skifter. Mod øst var kælderen forstærket eller bygget om med en ekstra væg. En pikstensbrolægning udgjorde gulvet, mens nedgangen sad i vestsiden. I kælderen og dens nærmeste omgivelser fandtes massive fyldlag bestående af brokker af munkesten og tagtegl. Det kan ikke udelukkes, at den 15 m² store kælder har været underetagen i en selvstændig bygning, men det er nok mere sandsynligt, at den har udgjort den østlige sektion, formentlig forrådskælder, i et større hus, hvis stensyld og vægge er helt nedbrudte.

Nogle få meter nord for denne bygning udgravedes en brønd, hvis øvre lag var særdeles fundrige. Med gravemaskine blev det forsøgt at tømme anlægget, men dette måtte dog indstilles i omkring 5 meters dybde, den maksimale arbejdsradius for maskinens gravearm.

Umiddelbart syd for kælderen stødtes på en stor cirkulær, 2 meter dyb konstruktion sat af store marksten. Hvilket formål den har tjent står ikke klart, men den kan have fungeret som cisterne til opsamling af regnvand til dyreholdet. Endelig blev resterne af en brolægning syd for de her nævnte anlæg undersøgt. Den har enten indgået i en bygning for eksempel en stald, eller den kan have været en del af en brolagt gårdsplads.

Knappenål, benskaft til kniv, sølv mønt fra 1611 (Christian 4.) samt rudeglas fundet i brønd til gårdanlæg fra 1600-tallet. (Green 5).

Slebet drikkeglas fundet i "cisterne" til gårdanlæg, formentlig 1600-tallet. (Green 5).

Skår fra drikkeglas, 1500-1600-tallet. (Green 5).

Blad til jernspade, 1600-tallet. (Green 5).

Brønd under udgravning. (Green 5).

Disse ruiner er resterne af en renæssancegård, der har dækket store dele af højden. Fundene, ikke mindst fra brøndfylden, er udsædvanlig rige. Bordtøjet bestående af fade, skåle, tallerkener mv. er repræsenteret gennem mindst 50 forskellige stykker, hertil kommer drikkeglas, bordknive og andre smågenstande. Fund af vinduesglas viser, at bygningen har haft blyindfattede ruder, og kraftige jernbeslag til døre eller porte indgår i fundmaterialet. Utvivlsomt har det været en gård af betydelig størrelse, der har ligget på dette sted indtil engang i sidste halvdel af 1600-årene.

Med dateringen til middelalder og renæssance, og gårdens størrelse taget i betragtning, bør den være omtalt i de skriftlige kilder fra tiden, i for eksempel gavebreve, skøder eller skifter.

De middelalderlige kilder nævner to gårde i området: Bregentved og Udlejre. Bregentved nævnes i breve fra 1364 og 1365, hvilket kan passe med det ældste fund på stedet. Gården indgår senere i et skifte/arvesag fra 1711, hvilket forekommer at være noget senere end dateringen af de yngste fund fra udgravningen. Det fremgår af de historiske kilder, at Bregentved har ligget i Kisserup sogn, hvilket ikke stemmer overens med lokaliteten på golfbanen, som ligger i nabosognet Allerslev, ganske vist tæt på grænsen til Kisserup. Marken, hvor gården

Køkkentøj fra renessancen fundet under udgravning af brønd. (Green 5)

er udgravet, hedder faktisk Bregentvedmarken på udskiftningskortene fra omkring 1800. At der på et tidspunkt har fundet en regulering af sognegrænsen sted, og Bregentved dermed blev indlemmet i Allerslev sogn, kan ikke afvises.

Den anden mulighed er, at det kan være det Udlejre i Allerslev sogn, som kongen, Valdemar 4. (Atterdag), erhvervede i 1354, senere jagtgård under Frederik 2. og Christian 4. Gården blev i 1663 solgt til rigets rentemester (finansminister) Heinrich Müller, der samlede sig gods og byggede et nyt herresæde i renæssancestil: Lejregård, hvis mure indgår i det nuværende Ledreborg Slot, som J.L. Holstein lod opføre i 1740-45. Der har været argumenteret for, at den gamle Udlejregård skal findes nær det nuværende Ledreborg Slot, men bevist er det ikke. Udlejregård blev ødelagt under svenskerkrigene, og da en kongelig kommission i 1660 besøgte stedet, er bygningerne helt nedbrudt. Dette stemmer overens med dateringen af de arkæologiske fund i nedbrydningslagene.

Intet kan altså på nuværende tidspunkt afgøres med sikkerhed. Fremtidige studier vil måske kunne løse spørgsmålet, om det er Bregentved eller Udlejre, der har ligget ved green 5.

”Cisterne” fra gårданlæg, 1600-tallet. (Green 5).

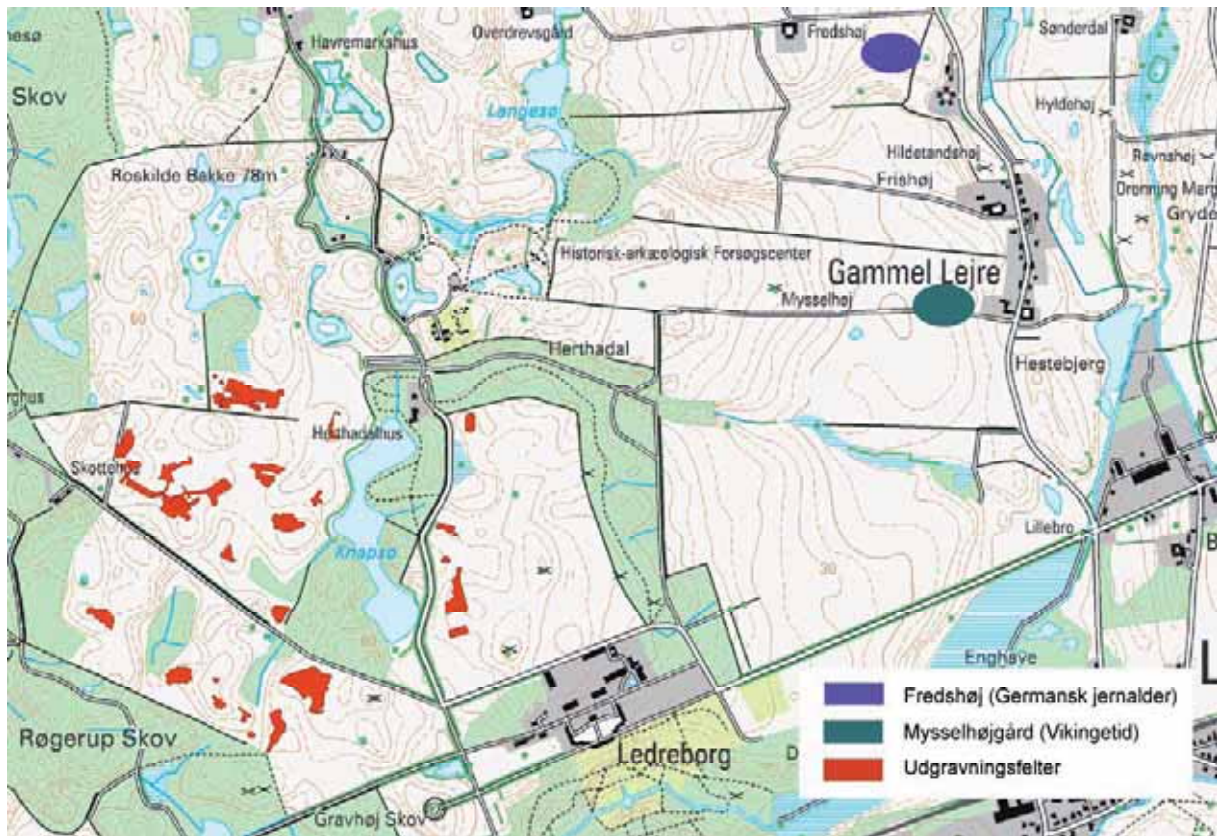
Det ældste Lejre?

Gården fra middelalder og renæssance ligger tidsmæssigt på grænsen til vor egen tid og geografisk på grænsen til golfbanen ved Ledreborg og er således på flere måder et velvalgt sted at afslutte præsentationen af resultaterne fra de arkæologiske udgravninger i forbindelse med anlæggelsen af golfbanen. Yderligere undersøgelser og studier af udgravningsmaterialet vil givet kunne bringe nye og spændende detaljer frem, men hovedtrækkene vil næppe ændre sig, og de er både lokalt og i et større perspektiv væsentlige.

Siden Saxo skrev sin Danmarkskrønike omkring år 1200, har området omkring Gl. Lejre landsby, tiltrukket sig opmærksomhed. Det var her, de store gravhøje og stensætninger, som man mente var resterne af den berømte sagnkongeslægt Skjoldungernes kongsgård fandtes. Det er ligeledes ved og omkring landsbyen, at Roskilde Museum i de senere år har foretaget udgravninger, der har bekræftet, at Lejre var et centralt sted i den sene jernalder og vikingetid, hvor blandt andet store halbygninger er med til at karakterisere bebyggelsen. Gennem de nyligt afsluttede udgravninger ved gården Fredshøj kan Lejres historie føres tilbage til 500-tallet e. Kr. På pladsen fandtes der, udover en stor hal, også en 16 meter stor og omtrent en meter høj dyng af ildskørnede sten og et kulturlag med keramik og utallige dyreknogeter. Fænomenet det er nærliggende at sætte i forbindelse med de kulthandler, Lejre ifølge en skriftlig kilde var centrum for i vikingetiden. Den tyske biskop Tietmar af Merseburg giver i sit værk *Chronicon* fra ca. 1016 den ældste pålidelige omtale af Lejre: "Her vil jeg da ikke undlade at berette om de mærkelige historier jeg har

Udskiftningskort fra o. 1800, med grønt er markeret fundstedet for middelalder/renæssancegården på green 5.

hort om deres [danernes] ofringer. Et sted i disse egne ligger hovedstedet i riget, kaldet Lejre, i det område der hedder Sjælland, hvor de hvert niende år i januar måned, på det tidspunkt hvor vi fejrer berrens fødsel, forsamles og som blodige ofringer ombragte 99 mennesker, lige så mange beste og hunde samt haner i mangel af høge. Idet de tog det for givet, at ofringerne vil tjene dem i underverden og sone de ugerninger de havde begået". Den kristne biskop giver de hedenske daners ofringer en grim drejning. Erstattes mennesker og dyr med de i fødemæssig sammenhæng mere almindelige grise, køer og får, som er fundet i store mængder i og omkring vikingetidens stendynger i Gl. Lejre, er det nærliggende at antage, at det er årlige eller regelmæssige fester ved vintersolhverv, der beskrives i beretningen. De arkæologiske fund taler for, at der er hold i disse efterretninger. Det overraskende og perspektivrige er, at det er de samme fænomener om end i en lidt anden udformning (kogestensgruber og gruber med keramik og knogler), der afspejles i fundene på golfbanen ved Ledreborg. Måske har de aktiviteter, der kendes fra vikingetiden, deres baggrund i en langt ældre periode – i bronzealderen. At der med andre ord kan føjes mere end tusind år til Lejres historie.

Tom Christensen

Udgravningsfoto: Roskilde Museum

Genstandsfoto: Flemming G. Rasmussen, Roskilde Museum

Tegninger og lay-out: Cille Krause, Roskilde Museum

Copyright Roskilde Museum 2007

År	Periode	
1500	Nyere tid	Nyere tid
1050	Middelalder	Middelalder
900	Vikingetid	Yngre jernalder
775/800		
530	Germansk jernalder	Ældre jernalder
375		
160	Romersk jernalder	
Kr.f.		
500	Førromersk jernalder	Bronzealder
	Yngre bronzealder	
1000		
	Ældre bronzealder	
1700		
	Senneolitikum	Yngre stenalder
2400		
	Stridsøksekultur/ Enkeltgravskultur/ Mellemneolitikum B	
2800	Tragtbægerkultur/ Mellemneolitikum A	
3200		
3900	Tragtbægerkultur/ Tidlig neolitikum	
	Ertebøllekultur	Ældre stenalder
5400	Kongemosekultur	
6800	Maglemosekultur	
9000	Ahrensburgkultur	
10.000	Brommekultur	
11.500	Federmesserkultur	
12.000	Hamburgkultur	

